

Vesna V. Godina

VPLIV KULTURNIH VZORCEV IN TRADICIJE NA PROCESSE DRUŽBENEGA RAZVOJA (teze)¹

1.

V vsaki analizi razvojnih procesov se slej ko prej zadene ob vprašanje aktivnosti individualnih akterjev. V zvezi s procesi modernizacije (oz. prehoda t. im. "nemodernih" in/ali "obmodernih" družb² v moderne družbe) se to vprašanje večinoma zastavlja kot vprašanje "pogojev", ki individualne akterje usposablja za aktivnosti v smeri tega prehoda po eni strani; po drugi strani pa gre tu tudi za vprašanje individualnih "blokad" razvoja, ki imajo zelo veliko opraviti prav s problematiko kulturnih vzorcev, še posebej, ko gre za učinke t. im. tradicionalizmov.³ K prvemu vprašanju se pogosto pristopa skozi naštevaje vrednosti, ki naj bi bile z modernimi družbami korelativne (n. pr. pozitivno vrednotenje funkcionalne diferenciacije, pluralizem, individualizem, demokratičnost ipd.) in ki naj bi jih posamezniki zato, da bi "njihova" družba lahko prešla v moderno družbo, morali "posedovati"; druga skupina problemov pa skuša v istem smislu "detektirati" tiste kulturne vzorce (še posebej pa vrednotne obrazce), ki kot ključni tradicionalizmi "blokirajo" razvoj in hkrati iskati poti za "resocializacijo" tradicionalno socializiranih posameznikov. Hipoteza, ki je tu na delu, bi bila

-
- 1 Pričujoči članek je bil prezentiran na okrogli mizi: Vplivi kulturnih dejavnikov na družbeni razvoj, ki jo je organiziralo Slovensko sociološko društvo, junija 1990. Hkrati pa ta prispevek še nakazuje temo prihodnje številke DR: Vpliv T. Parsonsa na razvoj sociološke teorije.
 - 2 Problema poimenovanja "nemodernih" družb se na tem mestu ne nameravamo podrobneje lotevati; tako se pridružujemo že utečenim rabam ter Bernikovi alternativni "obmodernih" družb kot družb, ki so "tako ali drugače vmeščene v krožnice modernosti" (Bernik 1989: 34).
 - 3 Na to je bilo večkrat opozarjano tudi v naših slovenskih razpravljanjih o problemu modernizacije in tradicionalizmov; kot na posebej kvalitetna prispevka na to temo opozarjamo na Adamovo (1989) in Južničovo razpravljanje (1988).

tista o preferiranju enega kulturnega koda kot osnove za modernizacijo. Se pa pri tem spregleda neka globlja logika navedene problematike, ki je sistemska in ki ustreza tako mestu in strukturi kulturnega, kot tudi mestu in strukturi personalnega sistema.

2.

Na to logiko je več kot jasno opozoril v svojih klasičnih analizah že Parsons. Kulturni sistem namreč v sistemu akcije realizira funkcijo L, *funkcijo latentnega vzdrževanja vzorca (latent pattern maintenance)*. To funkcijo pa Parsons eksplicitno razume kot funkcijo blokiranja sprememb sistema, torej z vidika sistema funkcijo ohranjanja statusa quo: "Tendenco, skozi kulturne kanale stabilizirati sistem napram pritiskom po spreminjanju vrednot, lahko imenujemo funkcijo vzdrževanja vzorca... funkcija vzdrževanja vzorca se nanaša na imperativ stabilnosti obrazcev institucionalizirane kulture, ki definirajo strukturo sistema. Obstajata dva jasno izražena aspekta tega funkcionalnega imperativa. Prvi se nanaša na karakter samega normativnega obrazca; drugi se nanaša na njegovo stanje institucionaliziranosti." (Parsons 1969: 44). Ključen je poudarek, da se kot temeljne blokirajo spremembe sistema vrednot (torej prav tiste, za katere se smatra, da so "psihološki temelj" procesov modernizacije). Parsons s tem v zvezi izpostavi dve ravni: raven kulturnega na eni in raven personalnega sistema na drugi strani. "Ta proces ohranjanja pomeni stabilizacijo nasproti pritiskom po spremembi vrednotnega sistema, pritiskom, ki izraščajo iz dveh osnovnih virov:

1. *Kulturni izvori spreminjanja*. Določeni imperativ za kulturno konsistenco lahko pomeni, da kulturne spremembe, ki se vmeščajo zunaj okvirov vrednostnega sistema in ki so relevantne za obravnavani socialni sistem (n. pr. spremembe v sistemu verovanja), lahko generirajo pritiske za spreminjanje važnih vrednot znotraj socialnega sistema. Tendence po stabilizaciji sistema v luči pritiskov po spreminjanju institucionaliziranih vrednot skozi kulturne kanale lahko poimenujemo *funkcija vzdrževanja vzorca (pattern-maintenance function)*.
2. *Motivacijski viri spreminjanja*. Motivacijske "tenzije", ki izvirajo ali iz "napetosti" v kateremkoli delu socialne situacije ali iz organskih ali katerihkoli drugih intrapersonalnih virov, lahko ogrožajo individualno motivacijo za konformnost z institucionaliziranimi pričakovanji glede vlog. Stabilizacija napram temu potencialnemu viru sprememb se lahko imenuje *upravljanje s pritiski (tension management)*." (Parsons, Smelser 1957: 16-17).

Pri tem funkcija L v hierarhiji funkcij zavzema najvišje mesto, kar pomeni, da predstavlja okvir realizacije vseh ostalih funkcij sistema (A, G, I). Te se praviloma lahko realizirajo tako in toliko, kot in kolikor s svojimi učinki prispevajo k realizaciji

funkcije L. S tem je strogo začrtan okvir in doseg vsem spremembam in inovacijam, ki jih ostale tri funkcije lahko oz. celo morajo vnašati v sistem.⁴

Že v teh nekaj tezah so jasno nakazani za našo razpravo ključni poudarki:

1. da je mogoče imeti moderni družbi korelativen kulturni, še posebej pa vrednotni sistem za ključni (pred)pogoj njenega obstoja;
2. da morajo družbe, ki "razpolagajo" s t. im. tradicionalnimi kulturnimi sistemi zakonito nuditi odpore modernizaciji in to praviloma na vseh ravneh, še posebej pa na ravni kulturnega in personalnega sistema;
3. da je rigidnost vsakega kulturnega sistema vsaj dvoplastna: zadeva namreč raven tako kulturnega obrazca, kot tudi raven individualnih akterjev (posebej njihovo motivacijsko strukturo);
4. da je radikalna redefinicija vrednotnega sistema pogojena z zlomom funkcioniranja "obrambne" funkcije L in to tako na ravni kulturnega sistema (*pattern maintenance function*), kot na ravni personalnega sistema (*tension management*), kar v luči sistemske teorije pomeni predpostavko rušenja ključnih pogojev reprodukcije sistema kot takega;
5. da se spremembe v sistem lahko in morajo v nekem posebnem smislu vnašati le v okviru obstoječega kulturnega, še posebej pa vrednotnega sistema;⁵ če uporabimo termine psihoanalitske teorije, gre torej prej za "logiko prešitja" kot pa za logiko "prekoračitve temeljne fantazme"⁶.

Vse povedano se seveda steka v skepsu o možnem prehodu t. im. nemodernih oz. obmodernih družb v moderne po poti radikalne razrušitve tem družbam lastnega kulturnega sistema. Ustreznější bi bil nasproten sklep: namreč sklep o **nujnem ohranjanju tradicionalnega kulturnega sistema** (sic!), pri čemer se učinek mod-

4 Parsons pri tem jasno vztraja na stališču o nujnem vnašanju sprememb v sistem, celo v smislu pogoja reprodukcije sistema (cf. n. pr. Parsons 1969: 34-83). Tem spremembam funkcija L ne nasprotuje, temveč jih nasprotno vključuje. Tudi te spremembe lahko zadevajo vrednote oz. njihovo redefinicijo, torej samo vsebino kulturnega sistema (cf. Parsons 1969: 41-43). Meje tu predstavlja možna realizacija funkcije L, ne pa toliko nek eksplicitni "seznam" n. pr. vrednot. Parsons sam tako kot za ZDA ključni vrednotni obrazec izpostavi zgolj t. im. "instrumentalni aktivizem" (1978: 189); druge vrednotne obrazce, n. pr. kognitivno racionalnost, razume kot iz njega izvedene (ibid; tudi Parsons, Platt 1978: 195-198, 202).

5 To dejstvo je povezano s Parsonsovo zastavitvijo interiorizacije; interiorizirajo se namreč ne vrednote kot take, temveč modeli interakcije, kar omogoča variranje vrednot vse dokler se zagotavlja obstoj interioriziranega modela interakcije (cf. predvsem Parsons 1964).

6 Cf. predvsem Žiljek 1984: 29-53. Morda bi bilo vredno dodati le še to: "zamenjava" S, prešitje, je v nekem smislu lahko zgolj reinterpretacija; prekoračitev temeljne fantazme pa je seveda šele res radikalna opustitev temeljne matrice realnosti.

ernizacije doseže z izrabo notranjega "potenciala" tradicionalnega kulturnega vzorca; torej z logiko vrste "prešitij", ki z uporabo istih kulturnih elementov uspejo proizvesti nove pomenske (tudi vrednotne) strukture. Zdi se, da to logiko več kot primerno ilustrira prav izjemno hitra in uspešna modernizacija Japonske, katere jedro Morishima (1988: 467) označi skozi ugotovitev: "... Japonci so transformirali kapitalizem zahodnega tipa, ki temelji na individualizmu, v novi japonski tip, ki temelji na podjetju"; s čemer je več kot jasno izpostavljeno vsaj dvoje: najprej to, da gre prvenstveno za transformacijo zahodnega tipa kapitalizma, ne pa toliko za transformacijo tradicionalne japonske kulture; in drugič, da gre pri japonskem tipu modernizacije za jasno kontinuiteto kulturnega vzorca in to tudi tistih njegovih elementov, ki so izrazito antimoderni (n. pr. predvsem izrazitega antiindividualizma oz. izrazitega kolektivizma). Do podobnih ugotovitev bi prišla, vsaj zdi se tako, tudi preciznejša analiza protestantske etike, ki se sicer praviloma uporablja prav kot dokaz nasprotnih tez (cf. Weber 1988: posebej str. 166-209).

3.

Seveda pa se s povedanim nismo še v ničemer dotaknili problema akterja. Pri *tension management* problemu gre namreč za akterjevo "motivacijsko stališče, da deluje skladno z določenimi normativnimi shemami... Torej srž ohranjanja vzorcev leži v strukturni kategoriji vrednot..." (Parsons 1969: 42). Pri tem seveda gre za normativne sheme in vrednote, v katere je bil akter socializiran (v "nemodernih" družbah torej tradicionalno orientiranc). Je pa to zgolj "prva naveza" zoper bistvene vrednotne spremembe. Druga zadeva t. im. logiko inercije. "Z drugimi besedami - menimo, da je treba trajanje stabilnega motivacijskega procesa v stabilnih odnosih do relevantnih objektov obravnavati kot neproblematično. Mogoče jo je (to domnevo - op. V. G. V.) primerjati s prvim Newtonovim zakonom gibanja, z zakonom inercije..." (Parsons 1951: 204). Načelo inercije bistveno zmanjšuje riziko in povečuje možnosti doseganja ciljev. V povezavi z mehanizmi socialne kontrole stabilizira akterjev odpor do radikalnih redefinicij socialne situacije do te mere, da je akter zmožen ponovnega socialnega učenja (torej tudi resocializacije, ki naj bi bila nujna za ustvarjanje ustreznih psiholoških temeljev modernizacije) zgolj v situacijah in zgolj do mere, ko ni resno ogrožena niti stabilna motivacijska struktura, niti stabilna shema odnosov (cf. Parsons 1951: 481).

Ta teza je seveda izjemno neugodna posebej zato, ker se pri uvajanju procesov modernizacije zelo rada proklamira prav destabilizacija tako prvega kot tudi drugega elementa.

Je pa za našo razpravo zanimivo še nekaj drugega: da je zakon inercije personalnega sistema v osnovi utemeljen na interpenetraciji personalnega in kulturnega sistema, ki se za personalni sistem odločilno realizira v t. im. "formuli transformacije" (Parsons 1951: 540), skozi katero se alternative v orientacijah (*pattern variables*) kot segmenti kulturnega sistema interiorizirajo v dispozicije za potrebe (*need-dispositions*), kar preko pričakovanj v zvezi z vlogami poveže personalni, kulturni in socialni sistem. V tej zvezi je kulturnim vzorcem dan nesporni primat: Parsons tako n. pr. dobesedno pravi, da je analiza kulturnega sistema ključna "zato, ker sistemi vrednotnih kriterijev izbire in drugih kulturnih načinov... vodijo akterje tako pri orientiranju na cilje, kot tudi v normativni regulaciji sredstev in izraznih dejavnosti..." (Parsons, Shils 1959: 55-56). Sfera interpenetracije personalnega in kulturnega sistema, ki to "navezo" vzpostavi, je seveda prices socializacije; od tu tudi Parsonsov interes zanj. In ker je socializacija v jedru anticipatorni proces, interpenetracija med personalnim in kulturnim sistemom vključuje zgolj pripravljenost na tiste spremembe, ki potekajo po logiki kontinuitete z obstoječim kulturnim sistemom; vnašanje novih vrednotnih sistemov je, v kolikor upošteva to načelo, seveda možno in celo nujno. Radikalna diskontinuiteta bi tako blokirala akcijsko sposobnost personalnega sistema, torej tudi akterja. In obratno: v kolikor se ta sposobnost želi ohraniti, je nujno "rekodirati" vrednotne obrazce t. im. modernih družb v kulturni kod "nemodernih" družb. S tem pa seveda prehod v modernost za personalni sistem predstavlja točko kontinuitete, ne pa diskontinuitete, in se več ali manj praviloma proizvede kot "stranski učinek", ne pa kot dominantni cilj akterjeve dejavnosti (cf. Weber 1988).

4.

Na zanimiv način se na doslej povedano navezuje tudi socialnoantropološko proučevanje problematike kulturne transmisije (cf. n. pr. Cavalli-Sforza 1988 itd.).

V osnovi kulturna transmisija poteka po štirih osnovnih tipih oz. modelih: (1) vertikalni (n. pr. starši - otrok); (2) horizontalni (t. im. "one-to-one" model); (3) "eden k mnogim" ("one-to-many") in (4) "mnogi k enemu" ("many-to-one"). Za našo razpravo je pomemben predvsem vidik odprtosti vsakega od tipov transmisije za sprejemanje novosti. Tako je v vertikalnem in "many-to-one" tupu sprejemanje inovacij izrazito težko; lahko pa je v horizontalnem ("one-to-one") in "one-to-many" tipu. Slednji tip je tudi edini, kjer je tempo kulturnih sprememb zelo hiter, oz. po mnenju avtorjev celo najhitrejši. S tega zornega kota se tako prav "one-to-many" tip kulturne transmisije kaže kot tisti tip, ki bi ga morale "nemoderne" oz. "obmoderne" družbe uporabiti kot sredstvo čim hitrejšega prehoda v moderne družbe. Je pa druga

dimenzija tega tipa kulturne transmisije njegova avtoritarnost po eni in izrazita nepluralističnost po drugi strani; variacije med posamezniki so v tem tipu kulturne transmisije namreč majhne. Tako torej "one-to-many" tip kulturne transmisije v sebi združuje zaželeni učinek lahkega in hitrega sprejemanja inovacij z nezaželeno majhnim pluralizmom in avtoritarnostjo. Po drugi strani pa tisti modeli, ki ne posedujejo slednjih dveh značilnosti, kažejo dokaj visoko stopnjo zaprtosti za inovacije. Zlato sredino med obema skrajnostima predstavlja horizontalni model, ki pa ima to lastnost, da je vedno diaden; v kolikor je posameznik vključen v več diad, se model torej prevesi v "many-to-one", ki v sebi združuje zelo težko sprejemanje inovacij in najmanjšo možno mero individualnih razlik.

Iz povedanega za našo razpravo izhaja vsaj sklep o bistveno poenostavljeni predstavi, da je uspešnost prehoda v moderne družbe pogojena z odsotnostjo avtoritarnega modela kulturne transmisije in s pluralizmom. Kaže se namreč neka izjemno neugodna alternativa: ali imamo neavtoritarnost in pluralizem, pa praviloma oteženo sprejemanje inovacij ali pa imamo relativno lahek in hiter proces spreminjanja, ki pa je plačan z avtoritarnim modelom kulturne transmisije. Obeh zaželenih učinkov z vidika zakonitosti kulturne transmisije ni mogoče imeti istočasno. Spet se zdi primer Japonske več kot ilustrativen.

S tem pa navedeni sklepi navajajo tudi na hipotezo o funkcionalnosti avtoritarnih modelov kulturne transmisije (socializacije) za nemoderne družbe, ki želijo prehod v modernost ali olajšati ali pospešiti, kar več kot jasno potrjuje tudi analiza tovrstnih obrazcev družb, ki jim je prehod v modernost uspel (zahodna Evropa, ZDA, Japonska). Verjetno je treba s tem v zvezi vključiti hipotezo, da so prav t. im. avtoritarni modeli socializacije uspeli razrešiti problem simbolne identifikacije na način, ki z vidika personalnega sistema tvori ključen element "pripravljenosti" posameznikov za prehod v modernost. In obratno t. im. permissivni modeli v točki simbolne identifikacije zgrešijo (cf. Lasch 1979; Žižek 1985; Berger, Berger 1983), kar se docela sklada z že navedenimi rezultati študij kulturne transmisije.

5.

Tako bi kot možen sklep lahko sugerirali trditev, da se z vidika zakonitosti delovanja kulturnega sistema, personalnega sistema in procesa socializacije zdi bistveno poenostavljena tista vizija prehoda v moderne družbe, ki se drži linearne logike skladnosti predmodernih in modernih kulturnih (posebej vrednotnih) obrazcev. Bistveno poenostavljena predvsem v tistih primerih, kjer se avtohtoni tradicionalni kulturni obrazec signifikantno loči od modernih. V tem primeru se namreč implicira

diskontinuiteta na ravni kulturnega sistema, ki onemogoča prav izrabo tistih človeških potencialov, ki so za prehod v moderno družbo nujni. Dokazov za tovrstno neuspelo modernizacijo seveda ni treba iskati daleč in z lučjo pri belem dnevu. In obratno: kontinuiteta z avtohtonim kulturnim sistemom, ki izrabo človeških resursov omogoča, modernizacijo definira kot transformacijo zahodnega tipa moderne družbe v nov, avtohtoni tip moderne družbe; zmožnosti prehoda v moderno družbo pa sovpadajo z zmožnostjo določene družbe za to transformacijo. V tej luči pa neskladje nemodernega kulturnega obrazca z modernim ne predstavlja nujno hendikepa, temveč prav lahko tudi potencial (jasen primer Japonske). In še: vrednotni in kulturni obrazci, ki optimalizirajo ali celo maksimalizirajo možnosti prehoda v moderno družbo niso (nujno) isti kot tisti, ki omogočajo uspešno reprodukcijo modernih družb. Tu gre seveda za razliko v časovni perspektivi, kjer sinhronična perspektiva še zdaleč ni identična diahronični.

NAVEDENA LITERATURA

- ADAM F. (1989):** Deformirana modernizacija - (realni) socializem med tradicijo in modernostjo. Družboslovne razprave, št. 7, str. 19-31.
- BERGER B., BERGER P. (1983):** The War over the Family. London, Melbourne: Hutchinson.
- BERNIK I. (1989):** Socialistična družba kot "obmoderna" družba. Družboslovne razprave, št. 7, str. 31-41.
- CAVALLI-SFORZA L. L. (1988):** Cultural Transmission and Adaptation. International Social Science Journal, Vol. 40, No. 116, str. 239-255.
- CAVALLI-SFORZA L. L., FELDMAN M. W. (1981):** Cultural Transmission and Evolution: a Quantitative Approach. Princeton, N. Y.: Princeton University Press.
- CAVALLI-SFORZA L. L., HEWLETT B. S. (1986):** Cultural Transmission Among Aka Pygmies. American Anthropologist, Vol. 88, No. 4, str. 922-934.
- DUBE S. G. (1988):** Cultural Dimensions of Development. International Social Science Journal, Vol. 40, No. 118, str. 505-513.
- JUŽNIČ S. (1988):** Antropologija dela, Ljubljana: FSPN (skripta).
- LASCH C. (1979):** The Culture of Narcissism. New York: Warner Books.
- MORISHIMA M. (1988):** Economy and Culture: Aspects of the Modernization in Japan. International Social Science Journal, Vol. 40, No. 118, pp. 459-469.
- NIEUWENHUIJZE C. A. C., van (1988):** Culture and Development: False Dilemmas and Real Issues. International Social Science Journal, Vol. 40, No. 118, pp. 513-525.
- PARSONS T. (1951):** The Social System. Glencoe, Illinois: Free Press.
- PARSONS T. (1969):** Pregled društvenog sistema. V: Parsons, Shils, Pitts (eds.): Teorije o društvu, I. deo. Beograd: Vuk Karadžić, str. 34-84.

- PARSONS T., PLATT G. M. (1978):** Alter, Sozialstruktur und Sozialsation in der Studienphase. V: Hurrelmann K. (Hrgs.): Sozialisation und Lebenslauf. Reinbeck bei Hamburg: Rowholt, str. 186-203.
- PARSONS T., SHILS E. A. (eds.), (1959/1951/):** Toward a General Theory of Action. Cambridge, Mass.: Harward Un. Press.
- TOURAINÉ A. (1988):** Modernity and Cultural Specificities. International Social Science Journal, Vol. 40, No. 118, str. 443-459.
- "Patološki Narcis" kot družbeno nujna forma subjektivnosti. Družboslovne razprave, št. 2, str. 105-142.
- ŽIŽEK S. (1984):** Birokratija i uživanje. Beograd: SIC.
- WEBER M. (1988 /1905/):** Protestantska etika in duh kapitalizma. Ljubljana: ŠKUC in FF.